

LOTTE JENSEN *Een verrassend sympathieke antiheld*

Johannes Wouter Blommesteyn van *Adriaan Loosjes*

16

ALS HET GAAT OM LIJVIGE ROMANS, spant de Haarlemse schrijver en uitgever Adriaan Loosjes (1761–1818) in de vroeg negentiende-eeuwse Nederlandse literatuur de kroon. Zijn werk is vandaag de dag

W. Hendriks/P. Velijn,
Adriaan Loosjes Pzn.,
1797

in de vergetelheid geraakt. Slechts een handjevol specialisten kent hem nog als de nestor van de historische roman in Nederland, het genre bij uitstek van de pagina's lange detailbeschrijvingen en wijdlopiegheid.

Begin negentiende eeuw, nog voordat Walter Scotts romans heel Europa zouden veroveren, publiceerde Loosjes vier vuistdikke boeken over het nationale verleden. In 1808 opende hij de reeks met *Het leven van Maurits Lijnslager*, over een zeventiende-eeuwse Amsterdamse koopman wiens leven we volgen van de wieg tot het graf. Deze

Lijnslager komt voortdurend in contact met allerlei internationale en nationale beroemdheden, die de lezer moeten overtuigen van de grootsheid van de Nederlandse Republiek. Het boek was een succes, en daarom creëerde Loosjes enkele jaren later een vrouwelijk pendant, *Het leven van Hillegonda Buisman* (1814). Dit personage wordt neergezet als de ideale Nederlandse echtgenote: spaarzaamheid, vlijt, zorgzaamheid en godvruchtigheid behoren tot haar voornaamste deugden. En ook zij ontmoet tijdens haar leven tal van beroemdheden die de Nederlandse voortreffelijkheid demonstreren. Loosjes had de smaak te pakken en schreef nog een derde deel over de nazaten van Hillegonda Buisman in het laatste kwart van de zeventiende eeuw: *Het leven van Robert Hellemans* (1815). Hij besloot de reeks met *Het leven van Johannes Wouter Blommesteyn* (1816), waarin de lezer een beeld kreeg voorgeschoteld van het achttiende-eeuwse Nederland.

De lectuur van deze boeken vergt nogal wat uithoudingsvermogen: elk deel beslaat tussen de 1200 en 1600 pagina's, dus om de hele reeks

te lezen moet men zich in totaal door zo'n 6000 pagina's heen worstelen. En worstelen is het zeker. Zo veel nationale zelfgenoegzaamheid, deugdzaamheid en moraal, dat zijn we tegenwoordig niet meer gewend. Loosjes kun je dan ook het beste met mate en in beheersbare porties tot je nemen. In een eerdere aflevering van *Armada* bekende ik mijn Loosjes-tax bereikt te hebben, nadat ik de eerste twee romans uit de hierboven genoemde reeks had gelezen: er is nu eenmaal een grens aan de hoeveelheid deugd en moraal die je als eenentwintigste-eeuwse lezer kunt verdragen.* Uit een vorm van plichtsbefes begon ik onlangs toch aan de twee andere delen. *Robert Hellemans* bracht helaas slechts meer van hetzelfde, maar het laatste deel in de reeks, *Het leven van Johannes Wouter Blommesteyn*, was een complete verrassing! Het biedt een verfrissende en intrigerende lectuur, de verhaallijn is minder voorspelbaar dan in de andere delen en de protagonist is allesbehalve een toonbeeld van deugdzaamheid. Hij blijkt een ijdele, onbeholpen nietsnut, die zich uit tal van benarde situaties moet zien te redden. De lezer wordt intussen meegevoerd in een wereld waar oplichterij, geldzucht en slemppartijen schering en inslag zijn. Met Blommesteyn stort je je als het ware in de poel des verderfs, waar de lagere driften regeren. Een *must*, kortom, om te lezen.

De hamvraag is waarom Loosjes zo'n dik boek wijdde aan het leven van een mislukkeling. Het antwoord moet gezocht worden in zijn visie op de nationale geschiedenis: met dit werk wilde hij laten zien hoe diep de Nederlandse natie in de achttiende eeuw in verval was geraakt. Het contrast met het tijdperk van de Gouden Eeuw, zoals hij dat in de eerste delen schetst, is enorm. Terwijl de zeventiende eeuw zich kenmerkt door vooruitgang, ondernemingszin en veerkracht, wordt de achttiende eeuw aangewezen als het tijdvak waarin alles bergafwaarts ging en het nationale karakter verloederde. Blommesteyn fungeert als de belichaming van al het negatieve dat de achttiende eeuw met zich meebracht en symboliseert het tijdvak waarin 'kracht door zwakheid, goede smaak door eenen valschen, vlijt door weelde en moed door uitgeputheid vervangen werd'. Loosjes gebruikt Blommesteyn, met andere woorden, als de personificatie van de achttiende eeuw en portretteert hem als een nationaal antitype.

Blommesteyn lijkt een voorloper te zijn van een ander nationaal

* 'Maurits en Maria Lijnslager, het ideale echtpaar in de negentiende eeuw', in: *Armada. Het huwelijk in de literatuur*, nr 47 (juli 2007).

17

antitype dat wat later in de negentiende eeuw opduikt: de bleke, bril-dragende jongeman, die angstig, lusteloos en inactief is, en bovendien verslaafd aan masturbatie, een ernstige kwaal die hem verzwakt en zijn levenskracht wegneemt. We komen hem onder meer tegen in de teksten van Beets (Pieter Stastok uit *Camera Obscura*) en Potgieter (Jan Salie in *Jan, Jannetje en hun jongste kind*). De neerlandica Marita Mathijssen heeft laten zien dat hij de maatschappelijke angst voor stilstand en achteruitgang symboliseerde; de onanerende jongeling werd geassocieerd met lafhartigheid en gebrek aan initiatief en stond symbool voor alles wat men verre van zich wenste te houden. De neerlandicus Arie Jan Gelderblom heeft het type van de onanist vervolgens in verband gebracht met een vroeg negentiende-eeuws werk van Adriaan Loosjes, *De man in de vier tijdperken zijns levens* (1809). Daarin wordt het prototype van de actieve, krachtige en ondernemende Hollandse jongen gecontrasteerd met het negatieve rolmodel van de stilzittende, bijziende inactivering. Deze slappeling heeft wel wat weg van de verwerpelijke onanist, aldus Gelderblom. Een aantrekkelijke suggestie, zeker wanneer we Loosjes' werken over Lijnslager en Blommestejn erbij betrekken. Daarin worden de proto- en antitypes ook nog eens aan een specifiek tijdvak uit de vaderlandse geschiedenis gekoppeld, respectievelijk de zeventiende en de achttiende eeuw. Uiteraard kunnen Blommestejn en het stereotype van de onanist niet zomaar op één lijn gesteld worden – daarvoor zijn de verschillen te groot. Wel zou je kunnen zeggen dat beiden de angst voor nationaal verval symboliseren en tot een vorm van nationale zelfkritiek beogen aan te zetten.

Zoals de Nederlandse natie in de achttiende eeuw steeds meer in verval raakte, zo glijdt ook Blommestejn gaandeweg een steeds dieper dal in. Een belangrijke rode draad door het boek is zijn liefde voor de deugdzame en zachtmoedige Antje Wynstok. De twee lijken voor elkaar bestemd, maar er is een kaper op de kust: de steenrijke Van Wieringen. Na een hoog opgelopen ruzie laat Blommestejn zich verleiden tot een bezoek aan een nachtclub. Een rijzige Friezin probeert Blommestejn te vergeefs het hof te maken, maar Van Wieringen insinueert dat er meer aan de hand is. Er volgt een handgemeen, en Blommestejn moet een nacht op het politiebureau doorbrengen. Een huwelijk met Antje Wynstok kan hij na deze misstap wel vergeten. Hij raakt nog verder in het nauw wanneer hij wordt opgelicht en ook nog een deel van zijn vaders vermogen verspeelt. Hij vertrekt naar Suriname,

waar hij met een rijke weduwe trouwt. Dat levert hem een fortuin op, maar van liefde is geen sprake. Na terugkeer in Nederland verneemt hij tot zijn schrik dat Antje intussen getrouwd is met de weduwnaar Westendaal. Zijn grote liefde lijkt hij verspeeld te hebben, en hij zoekt zijn toevlucht tot de kokette madame Buttoni. Hij schenkt haar geld en doet haar een huwelijksbelofte, maar als hij erachter komt dat zij er meerdere minnaars op na houdt, moet hij zich in allerlei bochten wringen om die belofte ongedaan te laten verklaren.

Hoe verder hij wegzakt, hoe dieper hij betreurt dat hij niet met Antje is getrouwd. Wanneer zij weduwe wordt, ziet hij zijn kans schoon. De deugdzame Antje geeft zich echter niet zo gemakkelijk gewonnen, zeker niet aan een man die zich zo heeft laten leiden door zijn lagere driften. Pas wanneer ze er voldoende vertrouwen in heeft dat hij zijn levensstijl zal matigen en verbeteren, geeft ze hem het jawoord. Ondanks hun gevorderde leeftijd wordt hun huwelijk bekroond met twee kinderen. Een happy end dus voor een man met een zwak karakter.

Blommestejns belangrijkste gebrek is dat hij zich steeds laat beïnvloeden door anderen en geen weerstand weet te bieden aan kwaadwillende mensen. Een glansrol in het verhaal is weggelegd voor de destijds bekende schilder-schrijver Jacob Campo Weyerman. Deze introduceert Blommestejn in een dubieus gezelschap van schilders en artiesten, die er een onfatsoenlijke levensstijl op na houden en die Blommestejn veel geld afhandig maken. Weyermans geldlust blijkt ook uit zijn participatie in de opkomende aandelenhandel, ook wel 'windhandel' genoemd. Al even gemakkelijk laat Blommestejn zich inpakken door de deïst Pieter Bakker, die hem van het rechte geloofspad doet afdwalen.

Minstens zo bedenkelijk zijn types die Blommestejn tegen het lijft loopt tijdens zijn verblijf in Suriname. Het koloniale leven wordt zeer negatief voorgesteld: de eigenaren van de plantages zijn geldbeluste oplichters die er niet voor terugschrikken hun vijandig gezinde lieden te laten ombrengen. Hier treft men het uitschot van de natie aan, de plantages fungeren als een 'laatste wijkplaats' voor personen die 'door hunnen familiën worden gezonden, opdat zij dezelve niet langer in het Vaderland in den weg zullen loopen, of die derwaarts vertrekken, om de fortuin, die hun in de oude wereld ontvlugt was, in de nieuw, langs alle middelen van regt of onregt, na te jagen'. De eigenaren behandelen hun slaven als slachtvee. De openbare veiling van slaven wordt als een mensonterend en afschrikwekkend tafereel beschreven: wanneer

ze verkocht zijn, worden de initialen van de nieuwe eigenaar met een gloeiend stuk ijzer in hun borst gebrand.

Slavenhandel, oplichterij, corruptie, windhandel en deïsme behoren in de optiek van Loosjes tot de kwalijkste uitwassen van de achttiende-eeuwse maatschappij. Symptomatisch voor het algehele verval is, ten slotte, ook het lage niveau van de letterkunde. Talloze malen benadrukt Loosjes dat de dichtkunst, die ten tijde van Vondel zo'n voortreffelijke hoogte had bereikt, diep gezonken is met de smakeloze rijmwerken van Dirk Schelte, Jan Baptista Wellekens, Jan Goeree, Robbert Hennebo en Willem Swaanenburg.

Kortom, Blommesteyn fungeert als de representant van een eeuw waarin de Nederlandse natie in een diep dal gleeed. Tegenover de zeventiende-eeuwse hardwerkende en deugdzame koopman (Lijnslager) plaatst Loosjes de achttiende-eeuwse beïnvloedbare, slappe, geldbeluste ijdeltuit (Blommesteyn). De moraal van Loosjes' verhaal is glashelder: passieve mensen als Blommesteyn vormen een reële bedreiging voor de natie, omdat ze zich te gemakkelijk laten meeslepen door negatieve invloeden uit de omgeving.

Toch bezit Blommesteyn ook enkele positieve karaktereigenschappen. Ondanks zijn vele gebreken probeert hij wel het goede te doen en, nog belangrijker, hij leert van zijn fouten. Naarmate hij ouder wordt, gaat hij gematigder leven, al slaagt hij er niet helemaal in zijn geld- en eierzucht te onderdrukken. Helemaal uitzichtloos is de situatie van Blommesteyn dus niet, en dat heeft alles te maken met de optimistische boodschap die Loosjes de eigentijdse lezers wil meegeven. Anno 1816 lijkt het weer bergopwaarts te gaan met de Nederlandse natie: de soevereiniteit is hersteld, het volk heeft zijn veerkracht getoond en de weg naar economisch en culturele bloei ligt weer open. Blommesteyns levensgeschiedenis moet het 'herboren Volk en Vaderland' ervoor behoeden om ooit weer 'gedompeld te worden in eene vadzige slaapziekte'. Het verwerpelijke gedrag van Blommesteyn wijst de lezer dus in de goede, tegengestelde richting. Loosjes' verhaal biedt dan ook genoeg aanknopingspunten om erop te kunnen vertrouwen dat herstel en vooruitgang inderdaad mogelijk zijn. Hoe zwak het karakter van Blommesteyn ook is, er is wel degelijk sprake van verbetering en vooruitgang. En dat moet ook wel, want alleen dan is de hoop gerechtvaardigd dat het in de toekomst beter zal gaan met het land. Dat besef klinkt ook door in de liefdevolle afscheidswaarden van een goede vriend van Blommesteyn, waarmee het boek besloten wordt:

Hij viel somtijds – hij struikelde dikwijls; doch, naar zijne verstandelijk en zedelijke krachten, stond hij altijd op. Hij deed wel, waar hij kon, en was een opregt vriend van zijn Vaderland. Ja! hij was, en hiermede scheidde ik van hem, hij was een levendig beeld van het verzwakkend volkskarakter der Nederlanderen, dat, hoeveel het van deszelfs vorige kracht en grootheid verloren heeft, nog vele oorspronkelijk goede trekken behouden, doch misschien slechts eene zekeren mate van tegenspoed noodig heeft, om zich op te beuren tot eene hoogte, die voor hetzelfde onbereikbaar zal blijven, zoolang het althans door de koestering der weelde verweekt en meer en meer bedorven wordt – en (zijne hand zachtkens op het voorhoofd van het lijk met aandoening leggende) hiermede vaarwel, mijn] zwakke maar goedgehartige vriend! dien ik in beteren stand weder hoop te ontmoeten!

Blommesteyn was zwak, maar het is hem te vergeven, zo lijkt Loosjes ons te willen zeggen. Hij was nu eenmaal een product van zijn tijd, en dat maakte hem zo vatbaar voor negatieve invloeden.

Uiteindelijk ontkomt de lezer ook in deze roman van Loosjes dus niet aan de gebruikelijke dosis moraal: laat het leven van Blommesteyn het Nederlandse volk een waarschuwing zijn, opdat het nooit meer zo diep zal vallen! Die moraal is echter verpakt in een onderhoudend verhaal, waarin breed uitgemeten wordt wat er allemaal mis kan gaan. Keer op keer weet Blommesteyn geen weerstand te bieden aan de verleiders en oplichters die hem omringen, maar dat maakt hem in de ogen van de hedendaagse lezer alleen maar menselijker. Hij is in elk geval oneindig veel menselijker dan de kreukloze deugdhelden uit de andere romans van Loosjes. Blommesteyn mag dan een verwerpelijke nietsnut zijn, sympathiek is hij wel.

LITERATUUR

Arie Jan Gelderblom, 'Hollandse jongens in de maak', in *Neerlandica Extra Muros* 40 (2002).

Marita Mathijssen, 'De mythe terug', in Marita Mathijssen, *Nederlandse literatuur in de romantiek 1820–1880*. Vantilt, Nijmegen 2004.